KDYŽ POMOC ŠKODÍ: CO NÁS NAUČILA OCHRANA MOŘSKÝCH ŽELV

HANA V. SVOBODOVÁ

Mgr. HANA V. SVOBODOVÁ
Zakladatelka organizace Chráníme mořské želvy z.s., bioložka. Dlouhodobě působí v Indonésii a na Srí Lance, kde se věnuje ochraně mořských želv, vzdělávání místních komunit a podpoře zodpovědného cestování. Jako konzultant pomáhá i jinde ve světě. V ČR se jako mentorka a metodička zaměřuje na vzdělávání učitelů přírodovědných předmětů. Vystudovala ekologii na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy. Získala Cenu Zdeňka Veselovského, byla již 3x nominována na Cenu Josefa Vavrouška.

Ochrana přírody je odvětví plné primárně dobrých úmyslů. Přesto i zde vzniká často paradox: projekty, které mají přírodě pomáhat, jí mohou ve skutečnosti škodit. Ne však proto, že by lidé nechtěli pomoci. Ale proto, že pomoc není vždy založená na dostatečné znalosti problematiky, místních podmínek nebo realitě dlouhodobé udržitelnosti. A také - někdy jde prostě o byznys, jen za ochranu přírody maskovaný.

Mořské želvy patří mezi ikonické ohrožené druhy a tak je na nich výše zmíněný paradox velmi dobře vidět.

Organizaci Chráníme mořské želvy jsem založila na základě své dlouholeté osobní zkušenosti. Ochraně mořských želv se věnuji už od roku 2004, kdy jsem se jako dobrovolnice zapojila do projektu v Mexiku. Postupně jsem si uvědomila, že na mnoha místech světa mořské želvy dramaticky mizí – zejména v oblasti Indického oceánu, kde jsou jejich vejce často vybírána pytláky a dospělé želvy zabíjeny kvůli masu nebo krunýřům. Právě proto dnes působíme především v Indonésii a na jihu Srí Lanky, tedy v oblastech, kde stále hnízdí pět ze sedmi světových druhů mořských želv a kde má přímá ochrana skutečný dopad.

Hlavním posláním organizace je přímá ochrana hnízdních pláží, přesun vajec do bezpečí, vypouštění mláďat do moře a spolupráce s místními komunitami, školami i úřady. Vedle samotné ochrany želv se zaměřujeme také na vzdělávání dětí, podporu místních obyvatel a rozvoj udržitelných alternativ obživy. Pořádáme přednášky, výstavy a vzdělávací akce v České republice a snažíme se šířit principy zodpovědného cestování a ochrany oceánů. Od roku 2014 se nám díky projektu podařilo vypustit do moře téměř pět milionů želv.

Projekt financujeme především z drobných darů veřejnosti a díky přednáškám ve školách. Vybrané prostředky směřují přímo na financování místních ochranářů, vzdělávání dětí a ochranu pláží.

Mořské želvy patří mezi plazy staré více než 100 milionů let. Jsou dokonale přizpůsobené životu v oceánu a hrají v něm nezastupitelné role v ekosystémech – například na korálových útesech. Karety pravé, které se živí hlavně mořskými houbami, pomáhají udržovat jejich přemnožení pod kontrolou, a tím přímo ovlivňují složení i rozmanitost celého útesu. Foto Marcela Justiánová

Češi zachraňují želvy. Naše ochranné projekty probíhají na celkem 11 místech: na šesti lokalitách v Indonésii (z toho tři projekty v oblasti Polewali Mandar) a na třech lokalitách na Srí Lance. Zdroj morskezelvy.cz

Pro mě ale nejde jen o ochranu jednoho živočišného druhu. Smyslem projektu je ukázat, že ochrana přírody může fungovat pouze tehdy, pokud pomáhá i místním lidem a vede děti i dospělé k většímu respektu k přírodě a oceánům. Proto propojujeme přímou pomoc želvám s dlouhodobou snahou měnit vztah lidí k životnímu prostředí.

MEZI ATRAKCÍ A OCHRANOU

V mnoha zemích tropického pásma vznikají projekty, které se prezentují jako záchranná centra. Turisté si mohou ohrožené mořské želvy „osahat“, vypustit mláďata do moře a tím je “zachránit”. Klidně v poledne na rozpáleném písku. Pro potvrzení autenticity mohou navštívit také líhně. Problém je, že část těchto aktivit není postavená na potřebách želv, ale na očekávání návštěvníků, jejichž spokojenost přináší zisk. Jde tedy spíše o hezké fotky a možnost kontaktu než o skutečnou ochranu.

Typickým příkladem těchto turistických pastí jsou betonové bazény, ve kterých jsou mláďata držena i několik dní nebo týdnů.

Od roku 2014 jsme zachránili téměř 5 milionů mláďat želv. A každý den jejich počet dál roste díky ochraně hnízdišť a práci s místními. Vytrvalá snaha má skutečný dopad. Zdroj morskezelvy.cz

Ty sice, s vhodným komentářem, působí věrohodně a jako funkční druh ochrany, ale narušují přirozený vývoj želv a snižují jejich šanci na přežití po vypuštění. V těchto nádržích želvám ochabují svaly, protože nemohou reálně plavat, nemohou se potápět a jejich plíce se nevyvíjejí tak, jak by měly. Nenaučí se najít přirozenou potravu, a kromě toho postupně ztrácejí instinkt, který by je za 20–30 let přivedl zpět na pláž, kde se narodily, naklást vejce. Někdy jsou želvy v bazénech tak vyhladovělé, že začnou okusovat jedna druhou. Mívají i infekce. Takto oslabené pak ve volné přírodě nemají téměř žádnou šanci přežít. Přesto jsou centra s bazény běžná, protože „fungují“ marketingově a působí na emoce.

Podobné projekty často ignorují klíčový fakt: největší hrozbou pro želvy dnes nejsou predátoři, ale lidé a jejich aktivity – zejména masivní sběr vajec, destrukce hnízdišť ale také intenzivní rybolov.

BIOLOGIE, KTERÁ PŘESTÁVÁ FUNGOVAT

Mořské želvy jsou typičtí R-stratégové – kladou velké množství vajec s tím, že přežije jen malá část. Historicky se uvádělo, že dospělosti se dožije přibližně jedno mládě z 200 vajec. Dnes se odhady pohybují spíše kolem jednoho z tisíce.

To zásadně mění dynamiku populací. Dalším problémem je klimatická změna. Kromě toho, že ubývá líhních pláží, pohlaví želv je určováno teplotou v hnízdě – vyšší teploty produkují více samic. Na některých lokalitách se dnes líhnou téměř výhradně samice, jinde se kvůli extrémnímu teplu nelíhne nic.

Výzkum realizovaný na Papui ukázal, že na nezastíněných plážích, kde je teplota písku nejvyšší, se vylíhne pouze 13 % vajec. Na ostrově Sulawesi naopak způsobují změny v roční distribuci srážek nadměrnou vlhkost, která vede k zahnívání snůšek.

Do toho přistupuje plastové i světelné znečištění, eroze pláží, invazní a zavlečené druhy predátorů a také ve velkém vedlejší úlovky ve vlečných sítích.

CO FUNGUJE V PRAXI

Organizace Chráníme mořské želvy působí na osmi místech v Indonésii a třech na Srí Lance. Každou noc tam ochranáři hlídají pláže, přesouvají vejce do chráněných líhní a po vylíhnutí ihned vypouštějí mláďata do oceánu. Projekt podporuje i vzdělávání dětí

a to nejen o želvách a mořských ekosystémech. Učí je anglicky, plavat i minimalizovat odpad a zacházet s tím, který už vytvořily. Dospělým nabízí alternativní obživu – například výrobu suvenýrů z kokosových skořápek místo ze želvoviny.

Zkušenosti z terénu ukazují, že efektivní ochrana může být relativně nenáročná, ale pro tamní komunity zároveň ekonomicky i marketingově výhodná. Nejde o atrakce, ale o každodenní práci:

- Noční hlídání pláží před pytláky
- Přenášení vajec do bezpečných lokalit
- Vypouštění malých želv hned po vylíhnutí v době, kdy je písek chladný
- Spolupráce s místními komunitami
- Vzdělávání dětí i dospělých

Na rozdíl od „bazénkových“ projektů jsou mláďata vypouštěna co nejdříve po vylíhnutí, bez zbytečné manipulace. Cílem není zážitek pro člověka, ale maximalizace šance želv na přežití. I takové vypouštění však, pokud je v turistické oblasti, umožňuje ekonomicky udržitelný model a zároveň nabízí unikátní a autentický zážitek.

Klíčovým prvkem je kontinuita. Ochrana musí probíhat každou noc v době hnízdění, jinak se efekt rychle ztrácí. Pro představu - v jednom případě, kdy strážce kvůli nemoci hlídal pouze do půlnoci, bylo do rána vybráno osm nakladených snůšek. Jediná noc bez plného nasazení tak znamenala ztrátu stovek potenciálních mláďat. Ochrana není jednorázová aktivita, ale kontinuální proces. Extrémně důležité je zapojení místních lidí. Pokud mají z ochrany přímý prospěch – ekonomický nebo sociální – stávají se jejími přirozenými partnery. Pokud ne, ochrana zůstává „cizím projektem“, který dlouhodobě nefunguje.

EKONOMIKA JAKO KLÍČOVÝ FAKTOR

Ochrana přírody je kombinace ekologie, biologie, ekonomiky, sociologie i politiky. Bez pochopení místních vztahů nelze dosáhnout trvalé změny.

V Indonésii se vejce prodávají na jídlo lokálně nebo se posílají na černý trh do Číny, Singapuru, Malajsie. Na Srí Lance vejce pytláci prodávají zejména „ochranářům” z center s bazény. Vaše vstupné tak navíc podporuje pytlačení a tím decimaci celých populací. Sběr želvích vajec je tedy zdrojem rychlého příjmu. Zákaz sám o sobě nic neřeší, pokud nenabídne alternativu - navíc ta nesmí být méně výnosná. Z pohledu místních komunit nejde o „nepochopení ochrany“, ale o racionální ekonomickou volbu: rychlý příjem z vajec nebo turismu versus nejistý dlouhodobý přínos ochrany.

Projekt Chráníme mořské želvy proto kombinuje ochranu s rozvojem komunit – od vzdělávání po podporu alternativních zdrojů příjmů. V Indonésii už roky podporuje místní lidi, aby vyráběli suvenýry z kokosových skořápek místo z želvoviny, na Srí Lance pořádá workshopy a učí místní vyrábět kromě kokosových suvenýrů i brčka z bambusu.

ZÁKONY EXISTUJÍ, VYMÁHÁNÍ NE

Zásadním problémem je i selhávání institucí. V Indonésii například dlouhodobě probíhá rabování hnízdišť na ostrově Pamalikan. Úřady o situaci vědí, přesto zde chybí jakákoliv podpora ochrany. Organizace Chráníme mořské želvy zařídila potřebná povolení, místní ale systematickou kontrolu pláží nedovolili a úřady se za ochranáře, a tudíž vlastní zákony, nepostavily. Vládním úředníkům by stačilo „jen“ přijet a říct místním, že ochrana kriticky ohrožených druhů dle zákona prostě bude. Jenže úředníci nechtějí nic řešit, nemají rádi problémy, nedovolili dokonce ani instalaci fotopastí.

Tresty za nelegální sběr vajec přitom existují a jsou relativně vysoké. V praxi ale nefungují, protože jejich vymáhání je minimální. Výsledkem je prostředí, kde se pytláctví vyplácí a riziko je nízké. V některých lokalitách se dokonce rangeři obávají, že bez patřičných certifikátů a povolení by je pytláci udali za neoprávněnou manipulaci s vejci a hrozily by jim vysoké tresty, zatímco pytláctví je „neviditelné“.

Už v roce 2010 bylo například na indonéském ostrově Pulau Penyu běžné, že pytláci posílali tisíce kusů vajec týdně na zahraniční trhy, zejména do Číny. Jedna z místních žen tehdy uváděla objem kolem 5 000 vajec týdně. V takovém měřítku nejde o náhodné sběry, ale o organizovaný byznys.

VZDĚLÁVÁNÍ POMÁHÁ BUDOVAT MORÁLKU

Vzdělávání samo o sobě nestačí. Informace nezmění chování, pokud jdou proti ekonomickému zájmu.

Přesto hraje důležitou roli v dlouhodobé změně. Zkušenosti z projektů ukazují, že práce s dětmi a mladými lidmi postupně mění vnímání želv – z komodity na hodnotu. Děti se přidávají k úklidům pláže, sází mangrovy i stromky okolo školy, nechtějí nosit želvovinu a přesvědčují rodiče, že jíst želví vejce je chyba.

ROLE EVROPY: JAK POMÁHAT?

Hodně projektů začíná dobrým úmyslem. Organizace z Evropy přinesou peníze, jenže

Nabízíme místním lidem reálnou alternativu. Díky workshopům se učí vyrábět udržitelné produkty z kokosových skořápek, dřeva, bambusu... Zjišťují, že se mohou uživit i bez poškozování přírody. Foto David Vašina

bez dostatečné znalosti kontextu, bez respektu, otevřenosti a vhodné komunikace projekty rychle zanikají.
Osobně projekty stavím na dlouhodobých vztazích, na důvěře a respektu k místním lidem. Zásadní je trpělivost, pokora, ale také idealismus, tvrdohlavost a neustálá iniciativa. Nejde o to „zachraňovat“, ale spolupracovat.
Příběh ochrany mořských želv ukazuje širší problém ochrany přírody: rozdíl mezi tím, co dobře vypadá, a tím, co skutečně funguje.
Efektivní ochrana:
• je dlouhodobá
• je často méně viditelná
• stojí na místních lidech, sdílení odpovědnosti
• vyžaduje trpělivost a pokoru, porozumění lidem.
Díky trpělivé, systematické práci a respektující spolupráci s tamními lidmi se organizaci Chráníme mořské želvy podařilo ochránit už téměř 5 milionů mláďat mořských želv. I kdyby se do dospělosti dožila jen malá část cca 50 000 jedinců, jde o významný příspěvek k populaci.

Problémem může být i samotné „vypouštění“ malých želv. Například na Srí Lance chtějí vyhovět turistům, takže někde když zrovna nemají čerstvě vylíhlé želvy vhodné k vypuštění, začnou vyhrabávat hnízda, která by se měla vylíhnout až v následujících dnech, a alespoň pár mláďat turistům ukážou. Taková mláďata ale nejsou dostatečně vyvinutá ani připravená na cestu do moře, takže jejich šance na přežití je nulová. Navíc bývá vypouštění špatně organizované – želvy se vysypou z kbelíku, lidé si je berou do ruky a při focení mohou jiná mláďata snadno přehlédnout a i nechtěně zašlápnout. Pomoci zorganizovat koridor pro želvy můžete i vy...Zdroj morskezelvy.cz

NADĚJE V KAŽDODENNÍCH ROZHODNUTÍCH

Ochrana mořských želv není jen o vzdálených plážích. Je i o každodenních rozhodnutích – o tom, jaké produkty kupujeme, jak cestujeme nebo jaké projekty podporujeme. Jednoduché rozhodnutí – něco si nekoupit nebo nenavštívit zařízení s nádržemi plnými mláďat – může mít reálný dopad. Podpora ověřených projektů napomáhá ke zlepšení ochrany celkově.
Proto nedílnou součástí projektu Chráníme mořské želvy je také vzdělávání dětí i veřejnosti v Česku a podpora udržitelného a zodpovědného cestování.
Mořské želvy jsou tady už miliony let. Přežily i dinosaury. To, jestli zvládnou i další století, závisí hlavně na nás. Každý z nás může něco udělat – i drobné změny našeho chování mohou mít na přírodu zásadní dopad.

Box:
Chcete vidět mořské želvy na dovolené?
Jak odlišit dobré centrum od turistické pasti? Zkontrolujte si centrum na internetu ještě před cestou. Pokud na fotografiích uvidíte bazény s malými želvičkami – nechoďte tam.
Správná ochranářská centra respektují, že mořské želvy patří do moře a mají jasná pravidla:
• Žádné bazény pro zdravé želvy. V péči mohou mít jen viditelně zraněné dospělé želvy, které by v moři nepřežily. Mláďata do bazénů nepatří nikdy.
• Ochrana hnízd na plážích. Vajíčka se přemísťují jen v rámci pláže, což dělají vyškolení ochranáři, nikdy se nevykupují od pytláků.
• Vypouštění mláďat večer či brzy ráno, v době, kdy je písek chladný a mláďata mají šanci přežít.
• Respekt k přírodě. Turisté nesmějí sahat na želvy, používat blesk ani rušit dospělé samice při kladení vajec.
Želvu můžete potkat i mimo centra, v přírodě. Abyste si setkání užili vy i želva, je tu pár jednoduchých pravidel:
Ve vodě: udržujte odstup alespoň dva metry, na želvu nesahejte, ani ji nekrmte, a nikdy jí nebraňte v plavání. Užijte si chvíli z povzdálí – i to je nezapomenutelné.
Na pláži: respektujte kladení vajec či líhnutí mláďat, buďte potichu, pohybujte se pomalu a vždy zůstaňte v bezpečné vzdálenosti. Používejte jen červené světlo. Nikdy na želvy nesahejte a nebraňte jim v cestě. Foťte výhradně bez blesku.